

Radikal Bireyler ve Kohlberg'in Ahlaki Gelişim Kuramı

Radikal Bireyler ve Kohlberg'in Ahlaki Gelişim Kuramı[i]

Atakan ADIYAMAN

Küreselleşen ve giderek artan bir şekilde politikleşen dünyamızda, toplumların kaynaklarını ayırdıkları başlıca sorunlarından bir tanesi güvenlik problemleridir. Güvenliği etkileyen faktörlerin başında da terörizm gelmektedir. Bununla başa çıkmak için devletler, önleyici güvenlik anlayışıyla örgütlerin eylemlerini gerçekleştirilmeden veya daha fazla risk teşkil etmeden gerekli olan tedbirleri almayı hedeflemektedirler. Bu mücadele noktasında, gelişmiş devletler; bireylerin psikolojik süreçleri, grup kararları, ideoloji, hiyerarşik düzen, eleman temini ve diğer benzer konularda terörizm bilim disiplininin faydalanmaktadır. Belirtilen hususlarda terörizm bilimi de psikoloji, ekonomi, coğrafya gibi diğer bilim dallarından yararlanmaktadır.

Bu makalede, literatürde bulunan radikalleşme, aşırılık veya terörist olma aşamalarındaki bireylerden alınan mülakatlara dayanarak Kohlberg'in Ahlaki Gelişim Kuramına göre tartışılmıştır. Lawrence Kohlberg, gerek davranış biliminde önemli bir yeri olan kuramıyla gerekse de kuramını daha ortaya koymadan önceki zamanlarda kişisel geçmişiyle de dikkat çekmektedir.

Lise yıllarında okul sistemindeki kuralları sorgulayarak başladığı yaşamının ilerleyen zamanlarında eğitime devam etmek yerine Deniz Kuvvetleri'ne katılarak Avrupa'ya gitmiştir (Yılmaz, 2019). Nazilerin Yahudilere, Romanlara ve diğer halklara yaptığı sistematik soykırım Kohlberg için sadece soykırım değil aynı zamanda da dünyada o zamana kadar olan en büyük adaletsizlik algısını yaratmıştır. Askeri görevini bitirdikten sonra Yahudi göçmenleri yasadışı yollarla Filistin'e kaçırılan gemiye gönüllü olarak katılmıştır. Yaptığı bu eylem İngiltere kanunlarına göre yasadışıdır fakat Kohlberg bu kanunların adaletsiz olduğuna inanır çünkü hayatı tehlikeleri bulunan ve gidecek yeri olmayan Yahudilerin kaçmak dışında bir çareleri yoktur (Yılmaz, 2019). Dolayısıyla Kohlberg, "İngiltere kanunlarını çiğnemekle ilgili herhangi bir ahlaki çatışma yaşamadığını" (Akt. Cesur, 2018: 46) ifade etmiştir (Yılmaz, 2019). Bunun sonucu olarak da İngiltere devleti tarafından Yahudi mültecileri Avrupa'dan İsrail'e götürdüğü için Kohlberg, geri dönüşünde İngilizler tarafından Kıbrıs'ta tutuklanır fakat İsrail'in desteğiyle Filistin'e dönerek kısa bir süre Kibbutzlarda yaşamıştır.

Ardından da Amerika'ya giderek psikoloji alanında önemli isimlerden Carl Rogers, Bruno Bettelheim ve Jacob Gewirtz'den dersler almıştır (Taylı, 2013: 171-172). Kohlberg, 1955 yılında, Chicago Üniversitesinde zihinsel ahlak gelişimi üzerine doktora yapmıştır. Tezinin konusunu, yaşları 10-16 arasında değişen 72 erkek çocuk ve ergendeki ahlak ve ahlaki yargı gelişimini incelemiştir (Çiftçi, 2007: 190; Taylı, 2013: 180). Doktora tezinde katılımcılara dokuz ahlaki ikilemlilik hikâye ve bu hikâyelerle ilgili 115 soru yönelmiştir (Şengün, 2018: 81). Piaget deneklerine verdiği hikâyelerden sonra "Hangi suçun daha büyük suç" olduğu üzerinde dururken Kohlberg, katılımcılardan kahramanların ikilemlerini tasavvur edip bu ikilemler arasında seçim yapmalarını ister. Ardından onlara, yaptıkları seçimleri nedenleriyle birlikte açıklamalarını belirtir. Katılımcılar da yaptıkları seçimleri gerekçeleriyle birlikte açıklarlar. *Kohlberg de verdikleri kararlardan daha çok neden verdiklerini incelemiştir*. Bu şekilde de bilim insanı, üç ana başlık ve bu başlıkların altında iki evre olmak üzere toplam 6 aşamalı ahlaki gelişim kuramını ortaya koymuştur.

Kuramın aşamalarını hızlıca bir örnek üzerinden inceleyecek olursak bir yangına müdahaleye giden itfaiyecinin çok tehlikeli bir duruma müdahalesi noktasından eğer;

*Üstleri izlediği için yanar eve giriyorsa **İtaat ve Ceza** evresinde,

*Üstleri izleyip başarılı olursa bir üst rütbeye tayin olurum muhakemesiyle yanar eve giriyorsa **Saf Çıkarıcı** evresinde,

*Eğer müdahale etmezsem iş arkadaşlarım veya yaşadığım çevredeki konşularım beni dışlar muhakemesiyle yanar eve giriyorsa **İyi Çocuk** evresinde,

*Yanar eve girme noktasında Kanunun kendisine verdiği bir sorumluluk olduğu için girmeliyim gerekçelendirmesiyle yanar eve giriyorsa **Kanun ve Düzen** evresinde,

*Yasaların izin verdiği bazı yapı malzemelerinin kullanıldığı takdirde yangın çıkmasına sebebiyet verdiği gözlemine sahip olan itfaiyecinin bireye ve topluma yarar sağlamadığı için ilgili yasanın değiştirilmesi gerektiğini düşünmesi **Sosyal Sözleşme ve Yararlılık Eğilimi** evresinde,

*İtfaiyecinin yanar eve girmesinde motivasyonunun kaynağı; çıkar, kanunlar, toplumsal düzen ya da başka bir otorite değildir. İçeride olan insana sadece insan olduğu için değer verip müdahalede bulunması ise **Evrensel Ahlak İlkesi Eğilimi** Evresidir.

Kohlberg çalışmaları boyunca son evreye gelen bir katılımcı gözlemediğini belirtmiştir. Ancak kendisi, Evrensel ahlak ilkesi evresindeki kişilere Socrates, Mahatma Gandhi, Martin Luther King'i örnek verir. Ben de Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ü belirtilen kişilerin yanına eklenmesi gerektiğini düşünmekteyim.

Kohlberg'in Ahlaki Gelişim kuramında belirttiği bazı kurallar bulunmaktadır. Bunlardan birkaçı ise, ahlaki yargı evrelerinin her zaman kuramındaki sıraya göre gerçekleşeceğini, evreler arasında gerilemenin ya da evre atlayarak ilerlemenin mümkün olmayacağını ifade etmektedir. Bu durum evrelerin bireyler için evrensel, değişmez, özünlenen ve gelişerek ilerleyen bir sistemde olduğu anlamına gelir (Bee - Boyd, 2009). Ancak Kohlberg, katılımcılarından hareketle her bireyin altıncı evreye çıkmayacağını ve yetişkinlerin genellikle dördüncü evrede sabit kaldığını belirtir (Kağıtçıbaşı, 2008: 371). Ayrıca, her evre, öncekinden daha karmaşık bilişsel yapıya, fazla ahlaki olgunluğa, adaletli bir ahlaki yargıya ve bireysel mutluluktan çok toplumun mutluluğunu içerir. Dolayısıyla ahlaki gelişim düzeyleri en düşük evreden yani bencillikten en yüksek evreye yani özgeciliğe doğru hareket eder.

Kuramın geçişinden, kurallarından ve aşamalarından yola çıkarak radikalleşme, aşırılık ve terörist olma aşamalarında olan/olmuş bireylerle yapılan mülakatlardan kesitlere Kohlberg'in Ahlaki gelişim kuramını entegre edip inceleyecek olursak;

Örneğin ben metroya binerken [...] ve birinin müzik çaldığına benzer pek çok örnek var. Her yolcu gibi dinliyordum ama yapmamam gerektiğini biliyordum. Bu yüzden kendime bir şeylerin yanlış olduğunu söyledim, bir şeyler yanlış. Normalde kendinizi kötü hissetmelisiniz! Bu yüzden endişeli hissetmeye başladım, yüksek sesle nefes almaya başladım, boğazım tıkaandı, kendimi kötü hissettim, başka bir vagonla gitmek zorunda kaldım. Bir sonraki durağa başka bir tren vagonuna gittim, bu normal değildi! Orada kalamazdım, biri önümde müzik çalıyordu ve hiçbir şey olmamış gibi yaşamaya devam ediyordum! Kendimi kötü hissetmeliydim, en azından kendimi kötü hissetmeliydim. Başlangıçta hareket etmedim ve oynamaya başladım. Ve aklımda çok fazla düşünce vardı. Kendi kendime şöyle dedim: "ama hayır, bu normal değil, burada kalmamalısın! Sen buraya ait değilsin! Normalde, gerçek biri olsaydın (gerçek bir örgüt üyesi), burada kalmazdın, başka bir tren vagonuna giderdin. Diğer kardeşlerin (radikal grup üyeleri), senin konumunda olsalardı bunu yaparlardı, öyleyse sen neden yapmıyorsun? Yarın kardeşlerinin (radikal grup üyeleri) önünde kendini nasıl tanıttıracağını ve birisi enstrüman çalarken başka bir vagona gitmediğini nasıl söyleyeceksiniz?" Kendimi suçlu hissediyordum, alışveriş merkezlerine ve radyoyu duyabileceğimiz mağazalara gitmemem gerektiğini düşündüğüm ölçüde "normal değil" diye düşündüm ... Normal değildi ...

(Genç yetişkin, alt sınıf, terörist bir eyleme katılmaktan mahkûm)

Burada örgüt üyesi olan bir bireyin kendi davranışlarının muhakemesini yaparken başkaları adına yani örgüt içi sosyal değerlere önem vermektedir. Bu durumda birey, ahlaki yargı bakımından Kohlberg'in "İyi Çocuk" evresinde olduğundan bahsedebiliriz.

DAEŞ, beni Tanrı'nın beni asla affetmeyeceğine ikna etti. Yine de yanlış bir şey yapmadım. Bu yüzden cennete erişim hakkını elde etmek için elimden gelenin en iyisini yapmalıydım. Ancak onların "inançta zayıflama" dedikleri bir şeye sahiptim: Müzik dinlemeyi ya da televizyon izlemeyi bırakamadım ve bazı günler dua bile etmedim, kardeşlerim (radikal grup üyeleri) bana bunu söylüyordu. Bu beni daha da endişelendiriyordu, çünkü Tanrı'nın beni cezalandıracağını düşünüyordum çünkü ebeveynlerimi O'ndan daha çok dinliyordum.

(ALİNE, mülakatin tamamı için Annex III - Livre Blanc, Les désengagés)

Mülakatta belirtilen Tanrı otorite (mutlak güç), kendisi ise o otoriteye itaat eden bir kişi konumundadır. Kendisi, "inançta zayıflama"yı bir nevi ceza olarak görmekte ve cezasından kurtulmak için mutlak otoriteye boyun eğen çözümler üretmektedir (Aşırılıkçı Çözümler). Bu durumda birey, ahlaki yargı bakımından Kohlberg'in "itaat ve ceza eğilimi" evresinde bir davranış sergiler.

Sonra bana Tevhid (Allah'ın birliği) hakkında çok şey anlattılar. Mesajlarımda emoji kullanmamın yasak olduğunu söylüyorlardı. Bir yüzü tasvir etmeme izin verseydim, kendimi Tanrı'dan eşit bir zemine koyuyordum çünkü yalnızca O yaratabilir. Bir erkek kardeş (radikal gruptan) bana, yüzler veya hayvanlar çiziyorsam, Tanrı'nın kıyamet gününde bu çizimlere hayat vermeme isteyeceğini söyledi. Bunu yapamayacağım için beni bir kâfir olarak yargılayacak ve beni cehenneme atacak. Çizim en büyük tutkularımdan biriydi. Duygularımı rahatlatıp başka bir dünyaya gitmemi sağladı. Bir gecede durdum. Tanrı'nın yarattığı bir şey olduğu için güneşi çizmeme bile izin verilmedi. Her gün çevremdeki insan temsililerini bastırarak için perdeleri, asmaları ve sahîp olduğum resimleri yakmam gerekiyordu. Annemin bilgisayarında taşıdığı doğumdan kalma duvaksız her resmini de sildim ... Tanrı'nın bana kızmasından korkuyordum çünkü Ona eşit olmak isteyen kâfirlere suç ortağıydım

(MORGANE, mülakatin tamamı için Annex III - Livre Blanc, Les désengagés)

Mülakatta belirtilen yine aynı şekilde Tanrı otorite (mutlak güç), kendisi ise o otoriteye itaat eden bir kişi konumundadır. Kendisi, çok sevdiği "hobisini" bir nevi ceza olarak görmekte ve cezasından kurtulmak için mutlak otoriteye boyun eğen çözümler üretmektedir (Aşırılıkçı Çözümler). Bu durumda birey, ahlaki yargı bakımından Kohlberg'in "itaat ve ceza eğilimi" evresinde bir davranış sergiler.

DAEŞ'teki kardeş, beni endişelendiren dini kavramlar ekledi: Farkında bile olmadan şirk yapabileceğimizi ve böyle bir durumda olmaktan kaçınmak için kendimizi her şeyden mahrum etmenin daha iyi olacağını söylediler. Tüm yasaklara saygı göstermeye odaklandım ve sonunda tamamen geri çekildim. Gün geçtikçe dış dünyaya karşı daha çok nefret duyduğum. İnsanlara yardım etmek isteyen birinden savaşmak isteyen birine gittim.

(HAMZA, mülakatin tamamı için Annex III - Livre Blanc, Les désengagés)

Mülakatta belirtilen şekilde Tanrı otorite (mutlak güç), birey de kendisini otoriteye itaat eden bir kişi konumundadır. Birey, "bilinçsizce yaptığı davranışları" bir nevi ceza olarak cezasından görmekte ve cezadan kurtulmak için mutlak otoriteye boyun eğen çözümler üretmektedir (Aşırılıkçı Çözümler). Bu durumda birey, ahlaki yargı bakımından Kohlberg'in "itaat ve ceza eğilimi" evresinde bir davranış sergiler.

Gerçeği ne kadar çok tutarsak, bizi düşürmek için o kadar zulme uğradığımızı anladım. Ama biz onlardan daha güçlüyüz Hamdulillâh (Allah'a Hamd). Yani, kardeşim için, insanları öldürmemizin bir önemi yok, çünkü bizi Şeytan'ın cazibesine geri götürülenler onlar. Ona (Radikal Grupta Önemli Kişi) inandım ve dünya görüşümü paylaştım. İnsanları öldürmenin iyi bir şey olduğunu düşünmemiştim ama saflığa ulaşmanın tek yolu olduğu için bunu haklı çıkarabilirdim.

(MATHEÛ, mülakatin tamamı için Annex III - Livre Blanc, Les désengagés)

Birey, çıkarları uğruna insan öldürülmesini ve bu eylemi tamamıyla kâr (saflığa ulaşma adına) elde etme amacıyla yapma anlayışına sahiptir. Bu bağlamda birey ahlaki bakımdan Kohlberg'in "saf çıkarıcı" evresinde bir davranış sergiler.

Erkeklerin yaptığı gibi savaşmak, silah almak ve amaca hizmet etmek istedim... Evlenmek, evde kalmak ve çocuklara bakmak istemedim. Grubum bana orada "kız kardeşlerin (radikal grup üyeleri) de savaşa girebileceğini doğruladı. Yine de tüm tanıklıklar tersini iddia ediyordu: Devlet (DAEŞ) kadınları korur, kavgaya girmezler... En kötü durumda da, onları memnun etmek için evlenmeyi, bir oğul sahibi olmayı kabul edeceğimi ve onlara fazladan bir asker verebileceğimi diye düşündüm, böylece davamıza hizmet etmeye devam edebilir, Şam'ın küçük bir aslan bebeği. O zaman silah almakta özgür olurum. Ne onu (Hayali Oğul) elinde silahlarla hayal ettiğimde ne de kesinlikle genç öleceğini düşündüğümde üzülmedim.

(Najet, 17 yaşında, Müslüman aile, Kuzey Afrika kökenli, alt sınıf, sınırda polis tarafından tutuklandı, terörist olmaya teşebbüs suçundan mahkûm oldu)

Burada örgüt üyesi olan bir bireyin kendi davranışlarının muhakemesini yaparken başkaları adına yani örgüt içi sosyal değerlere önem vermektedir. Bu durumda birey, ahlaki yargı bakımından Kohlberg'in "İyi Çocuk" evresinde olduğundan bahsedebiliriz.

Dounia'yı aradığımda, El Kaide ve diğer tüm cihatçı grupların yasını tutmuşum. Bana göre bu insanların İslam'ın değerlerine ihanet ettikleri ve daha iyi bir dünya inşa etmekle insanlığa karşı cinayetler işledikleri açıktı. Ama aklımda köşesinde hâlâ küçük bir umut vardı: İlahi yasanın bir gün Dünya'da iyilik yapmak için otantik bir şekilde uygulanabileceği umudu. Bu "ilahi hukuk" kavramı benim için açıktı. Tanrı'dan geleni insan dünyasından ayırdım. İnsan deneyiminden geçmeden ilahi dünyaya erişebileceğimizi hayal ettim. Bugün artık durum böyle değil: Tamamı kanunun yalnızca bir ütopya olduğum farkındayım, çünkü onları yorumlayan ve uygulayan her zaman insanlardır. CPDSI'deki (deradikalizasyon programı) gençleri dinleyerek, dini bir metnin yorumlanmasında ne kadar insanın duygularına, öznelliklerine, hikâyelerine ve deneyimlerine bağlı olduğunu fark ettim.

(BENYETTOU)

Burada birey, ait olduğu toplumun yazılı ve yazısız dini kurallarına göre hareket eder (mülakatin ileriki aşamalarında değinildiği üzere birey fotoğraf çekilmeme, müzik dinlememe ve ait olduğu radikal grubu koruma gibi davranışlar sergilediğini beyan ediyor). Dolayısıyla yasalara uyan davranış doğru davranıştır. Çünkü evredeki bireye göre ahlaki bakımdan doğru davranış, toplumun (radikal grubun) beklentilerine uygun davranıştır. Toplum, kurallara uyulmasını beklediği için birey yasalara uymayı doğru kabul eder. Bu inancın altında bireyin, sorumluluklarını yerine getirmek, yasalara saygı göstermek ve sosyal düzenin sürekliliğini sağlamak ilkeleri vardır (Kohlberg, 1975: 671). Davranış örüntüsüyle Kohlberg'in "sosyal sözleşme ve yararlılık" evresinde yer alır diyebiliriz.

Dini motifli terör örgütlerinde veya diğer fraksiyonlarda da benzer örnekler üzerinden tahlil edecek olursak geçmişlerinde/halen aşırılıkçı olan bireylerdeki Ahlaki değer yargıları ve Ahlaki gelişim evrelerinin gelenek öncesi ile nadir olarak da geleneksel evreye kadar çıktığından bahsedilebilir.

Bir bireyin hangi ahlaki gelişim aşamasında olduğu bilmek devlet kurumlarının, radikalleşme ile mücadele veren sivil toplum kuruluşlarının ve eğitim kurumlarının işine hangi noktalarda yarayacağına baktığımızda;

*Ahlaki gelişim evreleri, insanların niyetleri veya davranışlarındaki motivasyonları noktasında hem deradikalizasyon programlarında hem de davranış örüntüsünün anlaşılmasında önemli olacaktır (İyi Çocuk evresinde bulunan bireyin hangi kişilerin onun için önemli olduğu ve sosyal ilişki ağının tespiti noktasında, Saf Çıkarıcı evrede olan bireyin örgüte giriş menfaatlerinin tespitinde, İtaat ve

Ceza evresinde örgüt içi hiyerarşide kimin ne derecede otorite olduğunu anlaşılmasında, *Kanun ve Düzen* aşamasında bireye daha önceki röportajda da örnek verildiği üzere “ilahi hukuk” düzeninde bahsettiği değerlerin nasıl örgüt tarafından istismar edildiğinin yine bireyin kendisinin farkına varılması noktasında yardımcı olacaktır)

*Daha önce de belirtildiği üzere sosyal değerlerin, sosyal ilişkilerin ve sosyal düzenin tespiti noktasından yararlanılabilir.

*Bireylerin bilişsel düzeyleri, empati seviyeleri hakkında izlenim verebilir

* Kuramda geçen evreler, “Bireyin gerçeğin bir boyutuna ilişkin tutarlı bir biçimde akıl yürütme şekli” (Çileli, 1986: 47) olarak tanımlanır. Buradan hareketle, Bireyin işlevsel olmayan akıl yürütme şekilleri incelenebilir.

Sonuç olarak; radikal bireylerin tespit aşamasında, dış dünyaya dair zihinsel süreçlerinin incelenmesinde, bilişsel düzeylerinin analizinde ve de son olarak etkili bir deradikalizasyon programı için bireylerin ahlaki gelişimlerinin incelenmesi önemlidir.

Kaynakça

Cesur, S. (2018). Ahlâkın Sosyal Psikolojisi. İstanbul: Pales

Çiftçi, N. (2007). Ahlak Gelişimi. Alın Kaya (Ed.), Eğitim Psikolojisi (2. Baskı) içinde (171-211). Ankara: Pegem A.

Çileli, M. (1986). Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi. Ankara: V.

Partnership against violent radicalization in cities. (2018). D3.3 – Stages of the radicalization and deradicalization process.

Taylı, A. (2013). Ahlak Gelişimi. Şerife Işık Terzi (Ed.), Eğitim Psikolojisi içinde (169-205). Ankara: Pegem

YILMAZ, M. (2019). Kırşehir’den derlenen masalların Kohlberg’in zihinsel ahlaki gelişim kuramına göre incelenmesi. (Doktora Tezi). Kırşehir: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

[1] Atf için: Adıyaman, A. (2021). Radikal Bireyler ve Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Kuramı. Erişim adresi: <https://www.teram.org/Icerik/radikal-bireyler-ve-kohlbergin-ahlaki-gelisim-kurami-122>